

Dorota Schmatolla
Absolwentka
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie

Zbiory fotograficzne Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem

Zbiory fotograficzne Muzeum Tatrzańskiego stanowią integralną część Działu Biblioteczno–Archiwalnego tej placówki. Ze zbiorów Działu korzystają instytucje naukowe i wydawnicze, naukowcy, uczniowie i studenci oraz miłośnicy Tatr i Podtatrza. Zbiory archiwum fotograficznego nie były systematycznie gromadzone od początku istnienia tej pierwszej placówki naukowej na terenie Tatr, to znaczy od roku 1888. Podobnie jak w przypadku innych działów i tu początkiem stały się dary, które napływały od przyjaciół Muzeum, cieszącego się zawsze względami zdeklarowanych entuzjastów Tatr i Zakopanego.

W archiwum fotograficznym Muzeum Tatrzańskiego zbiory są zinwentaryzowane w osobnych księgach dla negatywów, pozytywów i przeźroczy. Są jeszcze zinwentaryzowane albumy (ok. 90 sztuk), filmy celuloidowe i kasety VHS (9 sztuk), mikrofilmy (114 zbiorów), reprodukcje rycin, obrazów, fotografii na mikrofilmach (15 zbiorów) a także materiały na nośnikach cyfrowych.

W księgach inwentarzowych pozytywów znajduje się 25924 pozycji. W księgach inwentarzowych negatywów znajduje się 21153 pozycji. W księgach inwentarzowych diapoztywów znajduje się 489 pozycji. Łączna liczba pozycji w księgach inwentarzowych wynosi 47566. W tym miejscu należy nadmienić, iż często pod jedną pozycją w księdze inwentarzowej wpisane są grupy eksponatów jednego autora stanowiące klasyczną jednostkę, opisane są jednym numerem sygnatury z uzupełnieniem o kolejny numer w danym zestawie lub literowo według alfabetu. Należy zatem wnioskować, iż rzeczywista liczba eksponatów będących w posiadaniu Muzeum jest znacznie większa.

W liczbie tej mieszczą się takie zabytki jak: archiwum Witkiewiczów w ilości 500 negatywów i ok. 120 pozytywów, archiwum Władysława Wernera – ok.

40 tys. negatywów i archiwum Zwolińskich w ilości ok. 30 tys. negatywów. Duża część eksponatów nie została do tej pory zinwentaryzowana. Do tej grupy należą między innymi fotografie stereoskopowe Bolesława Łazarskiego, jak również archiwum negatywów szklanych i celuloidowych Szkoły Budowlanej w Zakopanem, które posiada własny spis inwentarza, lecz nie zostało wprowadzone do ksiąg inwentarzowych Muzeum.

Pierwszy większy zespół fotografii wpłynął w 1907 roku od miłośnika sztuki góralskiej i stylu zakopiańskiego Zygmunta Gnatowskiego. Zapis objął między innymi ciekawy zbiór zdjęć przedstawiających domy w stylu zakopiańskim, kaplicę fundacji Gnatowskich w kościele zakopiańskim, model pomnika Tytusa Chałubińskiego oraz uroczystość jego odsłonięcia, a ponadto zdjęcia typów góralskich i scen rodzajowych, jak na przykład jarmarków w Nowym Targu¹.

Do roku 1922, kiedy to Juliusz Zborowski został dyrektorem Muzeum, zbiory fotograficzne powiększały się w sposób stały, chociaż przypadkowy. Nowy dyrektor nie tylko żywo interesował się fotografią archiwalną dotyczącą regionu, jego spraw i ludzi, ale włączył kierowaną przez siebie placówkę w nurt zainteresowań fotografią współczesną i jej świetnym rozkwitem. Muzeum, w ciągu 45 lat pracy Juliusza Zborowskiego na stanowisku dyrektora, otrzymywało nadal liczne dary, np. z zapisu Marii Dembowskiej w 1922 roku, Witolda Henryka Paryskiego (tylko niewielka część zbioru fotograficznego W.H. Paryskiego znajduje się w posiadaniu Muzeum – pozostałe zbiory przekazał Tatrzzańskiemu Parkowi Narodowemu), Tadeusza i Stefana Zwolińskich, Stanisława Barabasza, Jana Reychmana, prof. Jana Stanisława Bystronia i wielu innych, ale również prowadziło taktykę powiększania zbioru drogą rozległej korespondencji, poszukiwań i zakupów.

Ważną stroną zainteresowań Juliusza Zborowskiego w dziedzinie fotografii była fotografia portretowa, gromadzona pod kątem dokumentacji. W tej dziedzinie skierowano uwagę głównie na podobizny osób związanych z regionem a zwłaszcza badaczy Tatr i Podhala. W 1965 roku, po śmierci dyrektora Zborowskiego, nowe kierownictwo kontynuowało linię jego poczynań w uzupełnianiu zbiorów. Zakupiono duże zespoły, zarówno pozytywów jak i negatywów, Teofila Studnickiego i Zygmunta Sułkowskiego, właścicieli znanych zakopiańskich zakładów fotograficznych, a także prace Antoniego Wieczorka i Tadeusza Malickiego – zakopiańskiego pisarza, malarza i fotografa.

Najstarszą pozycją archiwum fotograficznego Muzeum Tatrzńskiego jest dagerotyp² z lat ok. 1848/49 przedstawiający patrona Muzeum, doktora Tytusa

¹ Gawęd Ewa, Darowski Jerzy – Zbiory fotograficzne Muzeum Tatrzńskiego im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem; Zbiory fotograficzne w Polsce (13) – w: Fotografia 1 (25) 1982.

² Dagerotypia, pierwsza technika fotograficzna. Obraz, wytwarzany w camera obscura (z soczewką jako obiektywem), rzutowano na posrebrzoną płytkę miedzianą uczuloną parami jodu (na jej

Chałubińskiego z żoną Antoniną z Kozłowskich. Równie cenny jest pierwszy widok zakopiańskiego Nawsia, ze starym kościołem, autorstwa Meletiusza Dutkiewicza, z roku 1860 oraz portret pierwszego gościa Zakopanego, i to znakomitego, bo samego Józefa Ignacego Kraszewskiego. Portret ten został wykonany przez Walerego Rzewuskiego w czasie przejazdu pisarza z Krynicy i Zakopanego w roku 1866 do Dreżna³.

Z tego okresu pochodzi większy zbiór fotografii Walerego Eljasza, wykonanych w latach 1868–1902, przedstawiających ówczesną architekturę – chaty, wille i pensjonaty zakopiańskie, ulice, sceny rodzajowe, grupy gości, a także zabytki Podhala, Spisza i Pienin. Kolejnym zespołem są zdjęcia Awita Szuberta z lat 1870–1900, głównie widoki Tatr, Zakopanego, Pienin i Szczawnicy oraz typy ludowe z tych okolic. Pochodzą one z darów prof. Jana Stanisława Bystronia, Marii Dembowskiej, Stanisława Barabasza, Witolda H. Paryskiego, Tadeusza Zwolińskiego.

Do ciekawszych fotografii z XIX wieku, poza wyżej wymienionymi, należą portrety: portret Bronisława Reychmana (1875 r., fotografia Karoli i Pusch), Tytusa Chałubińskiego i Heleny Modrzejewskiej (fotograf J. Mieczkowski), pierwszego proboszcza Zakopanego księdza Józefa Stolarczyka (1880 r. nieznanego autora i 1890 r., fotografia Karol Dutkiewicz), Leopolda Świerza z przewodnikami (1880 r.), Bogusza Zygmunta Stęczyńskiego (1887 r., fotograf Walery Rzewuski), ostatnie zdjęcie Jana Krzeptowskiego Sabały (1894 r., fotograf Jerzy Lilpop).

Ze starych fotografii warto jeszcze wymienić anonimowy widok Krupówek z 1880 roku, widoki Tatr, Kuźnic i Zakopanego autorstwa Stanisława Bizańskiego, fotografie przewodników tatrzańskich z lat 1880–1890 (dary Marii Dembowskiej, ks. prof. Tadeusza Kruszyńskiego i J. Królikowskiej). Z krakowskiego zakładu Józefa i Natana Kriegerów pochodzą fotografie typów górali zakopiańskich, babiogórskich, żywieckich z lat dziewięćdziesiątych XIX wieku, z przełomu zaś wieków prace zakopiańskiego zakładu fotograficznego Jana Rysia, przedstawiające m.in. odjazd pierwszego pociągu z Zakopanego w roku 1899, pierwszy hotel zakopiański „Pod Giewontem” Józefa Sieczki oraz ciekawe wille. Ważnym dla dziejów Zakopanego jest zespół fotografii ukazujących Zakład Jenerałowej Zamoyskiej w Kuźnicach (Szkola Domowej Pracy Kobiet) oraz przechowywany w zbiorze rękopisów album fotograficzny rodziny Zamoyskich.⁴

Trzydzieści fotografii tatrzańskich z drugiej połowy XIX wieku, o niezwykłej wartości dokumentalnej, znaleźć można w albumie „Tatry Wysokie”

powierzchni tworzyła się warstewka światłoczułego jodku srebra); po długotrwałym naświetlaniu obraz wywoływano parami rtęci i utrwalano w roztworze tiosiarcznanu sodu. Uzyskiwano w ten sposób nie kopiowalny, odwrócony obraz pozytywowo.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

(„Amagas Tatrabol”) węgierskiego fotografa Karoly Divalda. Niezwykły, dwujęzyczny album (opisy zdjęć po węgiersku i niemiecku) trafił do zakopiańskiego muzeum jako dar Marii Jarnuszkiewiczowej.

Zbiory fotograficzne pochodzące z lat 1900–1914 są o wiele bogatsze. Wśród nich znajdują się takie białe kruki, jak dwa widoki panoramiczne składające się z kilku części: Zakopanego z wieży nowego kościoła (ok. 1900 r.) i Tatr z Gubałówki. Niespotykanym do tej pory tematem fotografii stały się w zdjęcia z wycieczek wysokogórskich, jak np. Klemensa Buszczyńskiego (1901 r.), a następnie, aż do pierwszej wojny światowej, prace Stanisława Osieckiego, Jana Jaroszyńskiego, Jerzego Landego i innych. Pionierski okres narciarstwa polskiego dokumentują prace Stanisława Barabasza (począwszy od roku 1906), a pierwsze zawody narciarskie – fotografie Stanisława Zdyba, znanego taternika i narciarza. Widoki Tatr i Zakopanego z tych lat reprezentują zdjęcia Stanisława Barabasza – pioniera narciarstwa i dyrektora Szkoły Przemysłu Drzewnego.

Wśród wielu archiwalnych zdjęć Tatr, znajdujących się w zbiorach Muzeum Tatrzańskiego, na szczególną uwagę zasługują fotografie autorstwa Józefa Oppenheima, pioniera narciarstwa tatrzańskiego i wieloletniego naczelnika TOPR. Józef Oppenheim słynął także jako znakomity fotograf. Pozostawił po sobie ok. 3000 zdjęć, wykonanych w Tatrach o każdej porze dnia i roku. W zbiorach Muzeum Tatrzańskiego znajduje się kilkaset sztuk fotografii Oppenheima wykonanych na szklanych płytkach⁵.

Muzeum może również poszczycić się posiadaniem, obok dokumentów i listów, części fotograficznego archiwum rodziny Witkiewiczów. W dziale rękopisów znajdują się fotografie portretowe członków rodziny, przyjaciół, zdjęcia grupowe (ok. 120). Zbiór negatywów liczący ok. 500 sztuk obejmuje szereg cennych fotografii wykonanych przez obu Witkiewiczów, Stanisława – ojca i Stanisława Ignacego – syna. Tego ostatniego jest to między innymi seria pięknych portretów ojca i narzeczonej, Jadwigi Janczewskiej, seria parowozów, widoki Zakopanego. Po Marii Witkiewiczównie pozostały liczne zdjęcia z podróży zagranicznych rodziny Witkiewiczów. Tematycznie z tym zespołem związana jest seria kilkudziesięciu „min” Witkacego wykonanych w latach międzywojennych przez przyjaciela Stanisława Ignacego – inż. Józefa Głogowskiego⁶.

Ostatnie lata przed I wojną światową i okres międzywojenny reprezentują głównie duże zespoły eksponatów fotograficznych związanych z rozwojem taternictwa, turystyki i sportów zimowych oraz działalnością TOPR. Mniej jest zdjęć odnoszących się do życia politycznego i kulturalnego, chociaż znajdują się

⁵ Zdjęcia można także oglądać na stronie internetowej Muzeum Tatrzańskiego
<http://www.muzeum.tatrzańskie.com.pl>

⁶ Gawąd Ewa, Darowski Jerzy, op. cit.

fotografie dokumentujące ważne wydarzenia: spór o Morskie Oko, odzyskanie Spisza i Orawy, odzyskanie niepodległości i tworzenie Wojska Polskiego. Wydarzenia dwudziestolecia międzywojennego reprezentują głównie zdjęcia Henryka Schabenbecka. Ze zdjęć dotyczących lat okupacji warto wymienić liczący ok. 3000 sztuk zespół dokumentujący zmiany urbanistyczne Zakopanego związane z tzw. „Ordnungsaktion”. Są to głównie fotografie Henryka Josta, dr Jędrzejewskiej, Stefana Żychonia i Henryka Schabenbecka⁷.

Dużą część zbiorów archiwum fotograficznego odnosi się do tematyki geograficznej i krajoznawczej. Bogato reprezentowany jest krajobraz tatrzański, w tym zdjęcia autorstwa Zygmunta Klemensiewicza, Jana Sunderlanda, Antoniego Wieczorka, Tadeusza i Stefana Zwolińskich. Bardzo cenne są zwłaszcza fotografie braci Zwolińskich dotyczące badań tatrzańskich jaskiń, wykonane od 1914 roku, a także zespoły zdjęć lotniczych Tatr, wykonane w 1923 roku i w latach 1956–1960. Zdjęcia przyrody tatrzańskiej autorstwa Mariana Sokołowskiego, Konstantego Steckiego, Józefa Walasa, Janusza Domaniewskiego, Zofii Zwolińskiej – stanowią pokątny dział archiwum. Wiele zdjęć odnosi się do krajobrazu Podhala i Pienin (J. Oppenheim, bracia Zwolińscy) oraz Spisza, Orawy i Beskidów.

Również bogato reprezentowane są zdjęcia budownictwa i architektury, głównie poprzez fotografie autorstwa Bogdana Tretera, Feliksa Larischa, Jana Reychmana, Zwolińskich i wielu innych. Współczesny stan budownictwa udokumentowany jest licznymi zdjęciami (w tym ok. 1300 negatywów Tadeusza Olszewskiego i Władysława Wernera), a budownictwo przemysłowe przedstawiają fotografie znawcy przedmiotu Henryka Josta. Fotografie typów ludowych są autorstwa Teofila Studnickiego, Jana Rysia, braci Zwolińskich, a zwyczaje i kulturę ludową przedstawiają prace Tadeusza Malickiego, Jana Sunderlanda, Zbigniewa Kamykowskiego, Władysława Wernera i Krystyny Gorazdowskiej. Muzeum posiada ciekawy zbiór negatywów szklanych o tej tematyce z lat 1913–1914 autorstwa Eugeniusza Sterculi.

Życie artystyczne i jego klimat są reprezentowane zdjęciami głównie z okresu międzywojennego. Przedstawiają one postacie bohemy artystycznej i literackiej, dzieła sztuki, dzieje i dorobek kulturalny szkolnictwa artystycznego. Duży zbiór fotografii stanowią zdjęcia osób i zdarzeń z kręgu Kornela Makuszyńskiego.

Oczywistym jest, że ważną stroną rzeczywistości zakopiańskiej jest świat narciarstwa, taternictwa i ratownictwa górskiego. Szeroko reprezentują go fotografie Henryka Schabenbecka – właściciela znanego zakładu fotograficznego w Zakopanem, a także Romana Serafina, Józefa Franaszka i Józefa Oppenheima, którego częściowo ocalały dorobek stanowi pokątną pozycję w zbiorze klisz.

⁷ Ibidem.

Poza pracami Oppenheima Muzeum posiada pokaźne zbiory klisz: Borysa Wigilewa (rosyjskiego emigranta silnie związanego z Zakopanem i Tatrami) – ok. 165 sztuk, Teofila Studnickiego – ok. 200 sztuk, Tadeusza Malickiego – ok. 600 sztuk, Antoniego Wieczorka – ok. 400 sztuk oraz kilka tysięcy negatywów zdjęć wykonanych przez Zbigniewa Kamykowskiego, Krystynę Gorzdowską i Ryszarda Bukowskiego dokumentujących zbiory własne Muzeum.

Nie można w tym miejscu pominąć niewielkiego, bo liczącego 500 sztuk, zbioru starych diapoztywów⁸ przedstawiających widoki tatrzańskie, dawne taternictwo i narciarstwo, a także architekturę Zakopanego i Podhala oraz sceny rodzajowe. Autorami tych przeźroczy (najstarsze z 1903 roku) są Jan Małachowski, Zygmunt Klemensiewicz oraz wymienieni już niejednokrotnie: Teofil Studnicki i Józef Oppenheim. W 1929 i 1939 roku Muzeum zorganizowało dwie wystawy fotografii artystycznej poświęconej Tatrom i Podhalu. Część wystawionych na drugiej wystawie prac trafiła do zbiorów Muzeum Tatrzańskiego. Są to prace takich fotografików jak: Tadeusz Cyprian, Jan Sunderland, Mieczysław Bacz, Elżbieta Dyrdzianka, Wanda Danek, Marceli Gottlieb, Adolf Lax i innych. Prace te stanowią fundamentalną część zbioru fotografii artystycznej Muzeum.

Dopełnieniem zbioru fotografii jest ponad 50 albumów fotograficznych, z których najstarsze to prace Stanisława Bizańskiego, Awita Szuberta, Karoly Divalda. Dużą wartość pamiątkową mają albumy: K. Buszczyńskiego z wyprawy na Lodowy z Klimkiem Bachledą w 1901 roku, Kampanii Wysokogórskiej Wojska Polskiego z 1919 roku oraz album Bronisławy Kondratowiczowej, miłośniczki sztuki podhalańskiej.

Zbiory Muzeum Tatrzańskiego stale rosną dzięki zakupom i darowiznom. Jedną z nich stanowi np. ofiarowana przez Towarzystwo Nautologiczne w Gdyni resztką ocalałych zdjęć po twórcy TOPR, taterniku i żeglarzu gen. Mariuszu Zaruskim. Muzeum posiada też cenną, choć smutną pamiątkę po Mieczysławie Karłowiczu (kompozytorze, taterniku i narciarzu, współinicjatorze założenia TOPR)⁹. Są to dwa aparaty fotograficzne i znaleziona w jednym z nich klisza ostatniego zdjęcia, jakie wykonał przed tragiczną śmiercią pod lawiną śnieżną w Tatrach¹⁰.

⁸ Diapoztyw [gr.-łac.], przezrocze, slajd, obraz czarno-biały lub barwny, zwykle fotograficzny, wykonany na podłożu przezroczystym, oglądany w prześwicie lub rzutowany (wyświetlany) na ekran za pomocą rzutnika (diaskopu); diapoztyw można otrzymać bądź kopiując go z negatywu, bądź wykonując zdjęcie na fotograficznym materiale odwracalnym.

⁹ Już w 1908 r. Karłowicz i Zaruski przygotowali projekt założenia Tatrzańskiego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego (TOPR). Organizacja ta powstała dopiero po śmierci Karłowicza. 8 lutego 1909 r. podczas samotnej wycieczki, Karłowicz zginął w lawinie śnieżnej, która zesłała z Małego Kościelca.

¹⁰ Gawęd Ewa, Darowski Jerzy, op. cit.

Do opracowania referatu wykorzystano:

- efekty prac archiwizacyjnych przeprowadzonych w Archiwum Fotografii Muzeum Tatrzańskiego im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem w latach 2004–2005;
- wywiad z Anną Liscar – kustoszem Działu Bibliotecznego Muzeum Tatrzańskiego im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem.
- informacje Ewy Gawęd i Jerzego Darowskiego zawarte w: *Zbiory fotograficzne Muzeum Tatrzańskiego im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem; Zbiory fotograficzne w Polsce* (13) – w: *Fotografia* 1 (25) 1982.